

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ: TÜRKÇE BİLİM FELSEFESİ ÇALIŞMALARINDA YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI: ÇAĞDAŞ BİLİM FELSEFESİ SERİSİ	17
GİRİŞ	23
ERHAN DEMİRCİOĞLU	
FİZİKSEL DÜNYADA FENOMENAL BİLİNCİN YERİ	31
TUFAN KIYMAZ	
YANILSAMACILIK VE ELEYİCİ MATERYALİZM: İKİ MARJİNAL YAKLAŞIM	61
SERDAL TÜMKAYA	
PSİKOFİZİK ÜSTGELİM	89
ÇAĞLAR KOÇ	
PANPSİŞİZM, BİRLEŞTİRME PROBLEMİ VE ENTEGRE BİLGİ TEORİSİ	115
ASLI ÜNER KAYA	
TÖZ DÜALİZMİNİN SERENCAMI	149
BİLGE SEVER KIYAK	
İÇSELÇİLİĞE BİR ALTERNATİF OLARAK 4E ZİHİN TEORİLERİ: BEDENLENMİŞ ZİHİN, GÖMÜLÜ ZİHİN, GENİŞLETİLMİŞ ZİHİN VE ENAKTİVİZM	193
MEHTAP DOĞAN	

YÖNELİMSELLİK VE NEDENSELLİK: İÇSELÇİ VE DIŞSALCI DEĞERLENDİRMELER.....	235
PAKİZE ARIKAN	
YÖNELİMSELLİK VE SEARLE'ÜN ÇİNCE ODASI	259
MELANİ ADAŞ	
ÖZGÜR İRADE	309
İBRAHİM YEŞUA ÖZÇELİK & BERK CELAYİR	
SÖZLÜK.....	363
DİZİN.....	373

GİRİŞ

ERHAN DEMİRCİOĞLU

Zihin felsefesi, felsefenin her daim güncelliğini koruyan merkezi araştırma alanlarından birisidir. Başka türlüşünü de tasavvur etmek pek mümkün değildir çünkü, her şeyden önce, derinlikli ve sistematik bir düşünme etkinliğı olarak felsefe, kaçınılmaz olarak bu etkinliğin – düşünmenin – doğası üzerine de düşünmeye meyleder. Düşünmek ise en temel zihinsel etkinliklerimizden birisidir ve dolayısıyla felsefenin kaderini, düşünmenin doğası üzerine düşünen zihin felsefesinin kaderinden – Kant’tan esinle söylersek, “aklın metafiziğınden” – ayırmak ihtimal dahilinde bir seçenek olarak görülemez.

Yaygın bir kanının aksine, felsefe ilerleme gösteren bir disiplindir. Felsefenin ilerleyişı, verili bazı sorulara yanıt arayışında doğruya yakınsama olmaktan çok, o sorulara verilecek yanıtların daha iyi anlaşılması ve o soru havuzunun yeni sorularla genişletilmesi olarak görülmelidir. Bu bakımdan, genel olarak felsefe, özel olarak ise zihin felsefesi sürekli ilerleme gösteren araştırma alanlarıdır. Felsefecileri heyecanlandıran, onları felsefe yapmaya, felsefe literatürüne katkı sunmaya iten de tam da böylesi bir ilerleme ihtimalinin varlığına dair besledikleri inançtır.

Elinizdeki bu antoloji, zihin felsefesinin görece yakın dönemindeki (yaklaşık olarak son elli yıl) ilerleyişinde öne

sürülen kimi görüşleri okuyucu ile tanıştırmayı hedefliyor. Elbette zihin felsefesinin tüm genişliğini tek kitap boyutunda bir antolojide bir araya getirmek ne yazık ki mümkün değil; buna karşın, bu antolojide aktarılan görüşlerin yakın dönem tartışmaların kimi kilit noktalarına ilişkin doyurucu ve bilgilendirici olduğu kanaatini taşıyorum. Okuyucu, bu antolojide, zihin-beden problemine ilişkin geliştirilen kimi yanıtlarla (örneğin, “Fenomenal Kavram Stratejisi”, “Eleyici Maddecilik”, “Yanılsamacılık”, “Panpsizizm”, “Töz Düalizmi”), zihnin temel nitelikleri üzerine geliştirilen tartışmalarla (örneğin, “yönelimsellik”), zihnin sadece beyinsel süreçler üzerinden anlama girişimine yapılan itirazlarla (örneğin, “bedenlenmiş zihin” ve “enaktivizm”) ve geleneksel özgür irade-determinizm problemine verilen güncel yanıtlarla (örneğin, “bağdaşırcılık”) tanışacaktır.

Antolojinin ilk yazısını Tufan Kıymaz’ın kaleme aldığı “Fiziksel Dünyada Fenomenal Bilincin Yeri” adlı makale oluşturuyor. Kıymaz’ın yazısı, bilincin zor problemi üstüne eğiliyor ve bu probleme dair geliştirilen ünlü “Bilgi Argümanına” verilen fizikalist-materyalist yanıtları tartışıyor. Eskimeyen bir probleme yepyeni yanıtlar arayışında olan okuyucu için Kıymaz’ın yazısı güzel bir başlangıç noktası oluşturuyor.

Serdal Tümkaya’nın “Yanılsamacılık ve Eleyici Materyalizm: İki Marjinal Yaklaşım” başlıklı yazısı, antolojimizin ikinci yazısını oluşturuyor. Tümkaya’nın yazısı, sırasıyla iki ana tür zihinsel durum olan fenomenal bilinç ve önermesel tutumlar üzerine radikal yaklaşımlar sergileyen yanılsamacılık ve eleyici materyalizm hakkında uzun soluklu bir tartışmayı bu görüşlerin geniş çevreler bakımından yanlış anlaşıldığı tezi ile harmanlıyor.

Antolojinin “Üstgelim” başlıklı üçüncü yazısı, Çağlar Koç tarafından kaleme alındı. Koç’un yazısı, Kıymaz’ın ve

Tümkiye'nin yazılarının konu edindiği bilincin zor problemine dair güncel tartışmalarda önemli bir rol oynayan üstgelim (*supervenience*) kavramını tanıtıyor ve bu kavrama ilişkin ince felsefi ayrımları aktarıyor. Yazı, Davidson'un kuralsız tekçiliği (*anomalous monism*) ve çoklu gerçekleşme (*multiple realization*) kavramına dair açıklayıcı ve kapsamlı bir tartışma yürütüyor.

Bilincin zor problemine dair fizikselci olmayan yanıtlar arasında son yirmi yılda popülerlik kazanan panpsişizm görüşünü etraflıca tartışan dördüncü yazı, Aslı Üner tarafından kaleme alındı. "Panpsişizm, Birleştirme Problemi ve Entegre Bilgi Teorisi" başlıklı yazı, panpsişizmin karşılaştığı en çetrefil problem olan birleştirme problemine Giulio Tononi ve Christof Koch gibi saygın düşünürler tarafından geliştirilen Entegre Bilgi Teorisi çerçevesinde bir yanıtın olanaklılığını sorguluyor

En bilinen savunusunu Descartes'ta bulan töz düalizminin halen yaşayan, "canlı" bir düşünce olduğunu gösteren Bilge Sever'in "Töz Düalizminin Serencamı" başlıklı yazısı, antolojinin beşinci yazısını oluşturuyor. Sever, dört farklı töz düalizmi türü arasında çizilen ayrımı etkili bir şekilde aktararak bu görüşün zenginliğini okuyucuya tanıtıyor.

Mehtap Doğan'ın "İçselciliğe bir Alternatif olarak 4E Zihin Teorileri" başlıklı yazısı, antolojinin altıncı yazısını oluşturuyor. Doğan'ın yazısı, yakın dönem zihin felsefesinde büyük yankılar uyandıran "4E Dönüşü" (*Embodied, Embedded, Extended, Enactive*) üzerine eğiliyor ve zihni anlama meselesinde beynin hükümrancılığını kırma girişimlerini mercek altına alıyor.

Zihinsel durumların temel ayırt edici özelliğinin bu durumların "yönelimsel" olduğu iddiası, zihin felsefesinde önemli bir yere sahip etkili bir iddiadır. Bu iddiaya göre, bir

zihinsel durumu zihinsel-olmayan bir fiziksel durumdan ayıran şey, zihinsel durumun “bir şey hakkında” olması, bir “içeriğe” sahip olmasıdır. Antolojinin yedinci ve sekizinci yazıları, yönelimsellik meselesi üzerine eğilmektedir. Pakize Arıkan’ın kaleme aldığı “Yönelimsellik ve Nedensellik” başlıklı yazı, zihinsel durumların yönelimsel olması ile neden zincirinde rol oynamaları arasında olası gerilimleri “fenomenal yönelimsellik” yaklaşımı ile aşmanın imkanına dair argümanları okuyucu ile buluşturuyor. Melani Adaş’ın “Yönelimsellik ve Searle’ün Çince Odası” başlıklı yazısı ise Searle’ün yönelimselliğe dair “içselci yaklaşımını” Çince Odası düşünce odası çerçevesinde tartışıyor.

Antolojimizin dokuzuncu ve son yazısı, geleneksel özgür irade problemine dair yakın dönem tartışmaları konu ediniyor. İbrahim Yeşua Özçelik ve Berk Celayir tarafından yazılan “Özgür İrade” başlıklı yazı, özgür irade ile determinizm arasındaki ilişkiye dair geliştirilen iki ana fikri (“bağdaşmazcılık” ve “bağdaşırcılık”) incelikli ve hassas bir tartışma ile okuyucu ile buluşturuyor.

Zihin felsefesi, uçsuz bucaksız, çok merkezli bir düşünce deryasıdır. Bu antoloji, bu deryanın evrensel yolculuğunun yakın dönemine ilişkin aydınlatıcı bir fragman sunmayı hedefliyor. Zihin felsefesi ile tanışıklığı olmayan ama bu alana meraklı ve (daha da önemlisi) öğrenmeye azimli okuyucu için bu antolojinin önemli bir kaynak işlevi göreceği kanaatindeyim. Hiç bilmediğiniz büyük bir şehri ziyaret edeceksiniz ihtiyacınız olan en önemli şeylerden biri, bir haritadır – şehrin merkezi noktalarına ve o noktalara nasıl ulaşacağınıza dair size bir fikir veren bir kılavuz. Bu kitap, zihin felsefesine dair kimi belli başlı noktalara ışık tutan *kavramsal* bir harita sunuyor ve zihin felsefesi dünyasının yeni ziyaretçilerine kılavuz olacak bir niteliği sahip bulunuyor. Bu bakımdan, kitabın sonunda bulacağınız Sözlük bölümünün,

harita işlevinin tam manasıyla gerçekleşmesi açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Bunun yanında, zihin felsefesi ile halihazırda tanışıklığı olan, daha ‘idmanlı’ okuyucular da bu antolojiden ziyadesiyle faydalanabilir. Bu antolojide bir araya gelen yazılar, üzerine eğildikleri meseleleri oldukça etraflıca ve detaylı bir tartışmanın eleğinden geçiriyorlar ve böylesi bir incelikli işçilik, her entelektüel seviyede ihtiyaç duyduğumuz asli bir gerekliliktir. Bunun yanında, bu kitabın, konularının kapsamı ve sunum tarzının niteliği dolayısıyla, Türkçe felsefe eğitimi veren üniversitelerde ve hatta ‘hevesli’ liselerde ders kitabı ya da kaynak eser olarak okutulabilecek bir mahiyette olduğu kanaatini taşıyorum.

Bu çalışma, benim kişisel felsefe yolculuğumda önemli bir aşamayı temsil ediyor. 2021 yılında yayınlanan *Makinedeki Hayalet* adlı kitabımda zihin-beden problemini ve bu probleme verilen yanıtları, bir giriş eseri mahiyetine uygun şekilde yazıya dökmeyi hedeflemiştim. Ve ne mutlu ki, pek çok okuyucudan gelen olumlu tepkiler, bu hedefin gerçekleştiğini bana düşündürdü. Bunu takiben, 2023 yılında editörlüğünü yaptığım *Zihin: Descartes'tan Yapay Zekaya* adlı eser ise zihin felsefesine ve yapay zekâ kuramına temel katkılar sunmuş Descartes, Foster, Watson, Skinner, Feyerabend, Putnam, Searle ve Turing gibi düşünürlerin çalışmalarını okuyucu ile doğrudan buluşturdu. Bu çalışma aracılığıyla söz konusu düşünürlerin kimi önemli yazıları ve söyleşileri Türkçeye çevrildi ve bu sayede Türkçe felsefe yapmanın imkanlarına bir destek sunulmuş oldu. Ve nihayetinde şu anda okumakta olduğunuz bu antoloji, zihin felsefesi çalışan Türk felsefecileri gözünden yakın dönem zihin felsefesi külliyyatının kimi kilit tartışmalarını okuyucuya aktarıyor. ‘Yerli’ felsefecilerin diliyle ‘evrensel’ meselelerin tartışılması bu çalışmaya benim açımdan ayrı bir anlam katıyor.

Bu çerçevede kitapta kullanılan terminolojiye dair kısa bir bilgilendirme yapmak uygun olacaktır. Üzerinde durulması gereken önemli ayrımlardan biri *zihin* ile *bilinç* arasındadır. Kıymaz, yazısında ‘bilinç’ terimi ile ne kastettiğine dair faydalı bir tartışma yürütüyor ve bilinç durumlarını fenomenal nitelikler – o durumların özne tarafından nasıl hissedildiği – üzerinden tanımlıyor. Benzer bir tanıımı, Üner, Kıyak, Doğan ve Arıkan da yazılarında yapmaktadır. Bu şekilde anlaşıldığı durumda, kimi zihinsel durumlarımızın öznesi tarafından belirli biçimde hissedilmeyeceğini varsayarsak, zihinsel durumların bilinç durumlarından daha geniş bir küme oluşturduğunu söylemek mümkün olur. *Zihin* ve *bilinç* kavramlarının anlamlarına dair Tümkiye da yazısında mühim birtakım tespitlerde bulunmaktadır.

Zihin felsefesinin merkezi görüşlerinden biri, *fizikalizm* ya da *materyalizm* olarak bilinir. Bu antolojide, ‘fizikalizm’ ve ‘materyalizm’ terimleri eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bunun yanında, ‘qualia’ teriminin Türkçeye nasıl çevrilmesi gerektiği halen çözüm bekleyen bir problemdir. Bu terim, Türkçe literatürdeki benzer örnekler göz önüne alınarak doğrudan *kualia* olarak çevrildi. Terimin çevirisi konusunda Kıymaz yazısında ‘nitem’ terimini önermektedir, bu öneriyi anlamlı buluyorum.

Bu antoloji, Türkçe zihin felsefesi literatüründe örneği az bulunan bir girişimi temsil ediyor. Bu çalışma vesilesiyle bir araya gelen ve uzmanlık alanları zihin felsefesi olan Türk akademisyenler ve akademisyen adaylarının her biri, zihin felsefesinin bir başlığını okuyucuya sunuyor. Okuyucu, bu eser sayesinde, farklı Türk felsefecilerinin kaleminden evrensel zihin felsefesi meselelerinin kapsamlı bir panoraması ile buluşma imkanına sahip oluyor. Bu konuda sarf ettikleri yoğun emek dolayısıyla yazar arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Çağdaş Bilim Felsefesi Serisi editörlerimiz Dr. Ömer Fatih Tekin ve Ankara Üniversitesi doktora çalışmasını yürüten Sercan Palavan bu kitap projesi için Mart 2024'te benimle iletişime geçtiklerinde büyük bir heyecan duyduğumu belirtmeliyim. Bir yılı aşkın bir süre boyunca her aşamada kendileri ile verimli ve anlayışlı bir iş birliği içinde olduk. Tekin'e ve Palavan'a bana böylesi değerli bir çalışma teklifi ile ulaştıkları için teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanında, Doruk Yayınevine de bu çalışmaya ev sahipliği yaptıkları ve bunun da ötesinde, büyük bir istekle bu çalışmanın arkasında durdukları için müteşekkirim.

Yeni tartışmalarla şekillenen yeni zihin felsefesi dünyasının bu antolojiyi hazırlayanlar olarak bizlerde oluşturduğu heyecanın sevgili okuyucumuzla da buluşması ümidiyle...

Haziran 2025